

ЦЕНТР ПІДТРИМКИ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

У березні 2017 року Андреас Шлайхер презентував звіт «Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017». Дослідження проводилось групою експертів Організації економічного співробітництва та розвитку впродовж 2015–2016 років за підтримки Фондації Відкритого суспільства, Міжнародного фонду «Відродження» та БФ «Інститут розвитку освіти». Дослідження стало першою спробою системного опису факторів, що стимулюють недоброчесні відносини в українській освіті. З моменту публікації Звіту відбулось багато змін у сфері освіти. Завданням цього моніторингу є оцінка впровадження рекомендацій Звіту ОЕСР на рівні формування освітньої політики та щоденних практик закладів освіти, їх педагогів, учнів, студентів та адміністраторів, а також актуальності ризиків для порушення доброчесності в освіті, описаних експертами ОЕСР.

МОНІТОРИНГ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ ЩОДО ДОБРОЧЕСНОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Автори:
Олена Заплотинська,
Ірина Войцеховська,
Надія Лещик,
Євген Ніколаєв,
Олена Нікуліна

ПРОБЛЕМА

Нестача місць у комунальних закладах дошкільної освіти і високий попит на їх послуги призводять до недоброчесних процедур вступу до дитсадків.

ОХОПЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОЮ ОСВІТОЮ, %

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Недоліки системи електронного запису до дитсадків
- Нестача місць у дитсадках
- Нераціональне планування мережі дошкільних закладів
- Обтяжливі процедури ліцензування для приватних дитсадків
- Великий попит на послуги дошкільної освіти.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Покращення функціональності та охоплення системи електронної черги
- Лібералізація вимог до ліцензування в дошкільній освіті
- Створення умов для сталого фінансування і розвитку мережі дошкільних закладів.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Удосконалення процедури електронного запису (досліджувані міста — Київ та Львів)
- ▶ Оновлення та спрощення умов ліцензування
- ▶ Лібералізація санітарно-гігієнічних вимог до утримання закладів дошкільної освіти.

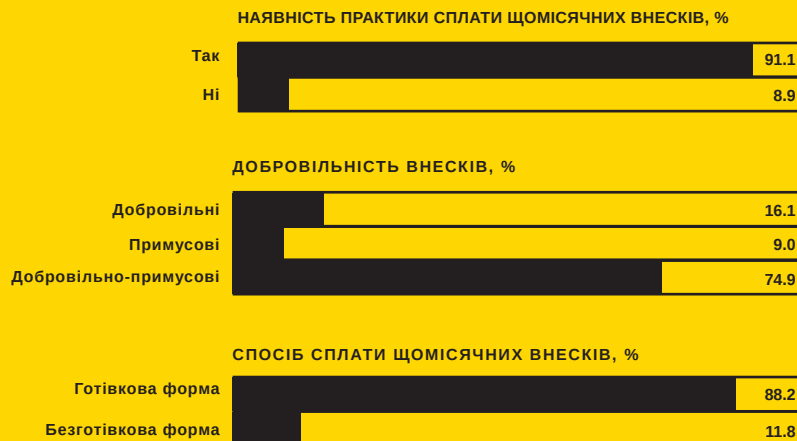
ПРОГАЛИНИ

- Не розроблені рамкові рекомендації щодо прозорості функціонування системи електронного запису до дитсадків
- Освітня субвенція не поширюється на дошкільну освіту, однак зміни до Закону України «Про дошкільну освіту» розширюють можливі джерела фінансування закладів дошкільної освіти.

2 НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОРИСТАННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ВНЕСКІВ У ШКОЛАХ І ДИТСАДКАХ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМА

1. Відсутність контролю та відповідальності за використання батьківських внесків.
2. Обмежені можливості для використання закладами позабюджетних коштів.
3. Відсутність прозорості при прийнятті рішень з розподілу бюджетних коштів органами місцевого самоврядування.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Відсутність належного обліку надходження та використання батьківських внесків
- Фрагментований бюджетний нагляд за школами і дитсадками
- Відсутність прозорості в рішеннях щодо розподілу місцевих бюджетів на освіту
- Відсутність реальної фінансової автономії шкіл.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Забезпечення доступу до інформації про внески (їх розмір, порядок збору та використання)
- Посилення ролі батьків у нагляді за використанням коштів, створення умов спільної відповідальності за внески, включно з відповідальністю батьків за порушення
- Дозвіл і підтримка гнучкішого використання позабюджетних ресурсів шляхом забезпечення можливості відкриття рахунків у комерційних банках
- Прозорість у прийнятті рішень з розподілу бюджетів на місцевому рівні шляхом включення до повноважень Рахункової палати проведення аудиту місцевих бюджетів та публічного розкриття результатів аудиту
- Посилення ролі Державної інспекції навчальних закладів в адміністративному та бюджетному нагляді.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Законодавчо закріплено зобов'язання закладів освіти, що отримують публічні кошти, оприлюднювати на своїх веб-сайтах кошторис та фінансовий звіт про надходження та використання отриманих коштів
- ▶ Законодавчо закріплено можливості створення та діяльності у закладі освіти органу батьківського самоврядування як одного з органів управління
- ▶ Створено Державну службу якості освіти України — орган, який здійснює державний нагляд за дотриманням закладами освіти законодавства, в тому числі щодо отримання та використання благодійних внесків та пожертв.

ПРОГАЛИНИ

- Заклади освіти, які фінансуються із бюджету, не можуть на сьогодні відкривати рахунки у комерційних банках
- Відсутність публічної інформації про розподіл фінансування на місцевому рівні у розрізі кожної школи
- До повноважень Рахункової палати не включено проведення аудиту місцевих бюджетів та публічне розкриття результатів аудиту.

3 ДОСТУП ДО ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕОФІЦІЙНИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ В УКРАЇНІ

ПРОБЛЕМА

Порушення права на рівний доступ до освіти через «відбір» до початкової школи, «тіньовий» вступ до елітних шкіл.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- «Гібридні» заклади освіти, які мають у своєму складі початкові школи
- Неналежне регулювання з боку органів управління освітою вступних іспитів до школи
- Неефективний моніторинг дотримання процедур відбору до закладів освіти
- Невідповідність між попитом і пропозицією на якісну освіту (переповненість шкіл)
- Відсутність прозорості в інформації про діяльність шкіл.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Здійснювати набір до школи відповідно до території обслуговування
- Розробити процедури вступу для всіх шкіл. Розробити та запровадити стандартизовані вступні тести
- Покращити зв'язок між процесами містобудування і розвитком освітньої інфраструктури
- Оприлюднювати інформацію про якість шкіл.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Набір до 1-го класу школи здійснюється відповідно до території обслуговування
- ▶ Розроблені правила щодо прийому учнів до всіх типів шкіл
- ▶ Школи зобов'язані публікувати правила прийому на веб-сайті
- ▶ Новий Закон України «Про освіту» зобов'язує школи створювати внутрішню систему забезпечення якості освіти. Також заклади мають загальнодоступно та відкрито оприлюднювати інформацію про свою діяльність.

ПРОГАЛИНИ

- Потребує покращення зв'язок між процесами містобудування і розвитком освітньої інфраструктури.

ПРОБЛЕМА

Необ'єктивне оцінювання учнів
упродовж навчання та під час
підсумкової атестації.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- У початковій та базовій середній школі застосовуються тільки внутрішні підсумкові оцінювання
- Національні рекомендації з оцінювання надто загальні й не пов'язані із освітніми програмами та стандартами
- Недостатнє навчання оцінюванню самих учителів
- Традиція добровільних подарунків і платежів вчителям/школам
- Недостатня поінформованість батьків щодо порядку вступу до закладів вищої освіти, через що батьки переоцінюють важливість шкільних оцінок
- Регулярні зміни правил зовнішнього незалежного оцінювання сприяють формуванню хибних уявлень про нього в суспільстві
- Низька оплата праці вчителів
- Залежність шкіл від фінансових внесків, практичної допомоги та доброї волі батьків.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Перегляд і оновлення рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів
- Ширше та якомога раніше використання ЗНО без серйозних наслідків для учнів
- Запровадження модерування оцінювання (спільного оцінювання учнів вчителями з різних шкіл)
- Краща комунікація з батьками щодо правил ЗНО і вступу до закладів вищої освіти
- Вивчення умов праці, оплати праці, доходів вчителів перед зміною умов оплати праці.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Сфера застосування зовнішніх оцінювань учнів у формі ЗНО розширюється: ДПА у формі ЗНО складають випускники ПТНЗ та коледжів

РЕЗУЛЬТАТИ ДПА У ФОРМІ ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
І ЛІТЕРАТУРИ УЧНІВ ПТНЗ У 2018 Р.

ЧАСТКА УЧНІВ, %

Подолали поріг у 100 балів	52.0
Не подолали поріг у 100 балів	47.6
Робота була анульована	0.4

- ▶ МОН застосовує нові електронні канали для роз'яснення правил вступу (сайт, соціальні мережі, відеоролики на YouTube)
- ▶ МОН впроваджує формувальне оцінювання у початковій школі. Планується його впровадження також у базовій та старшій школі
- ▶ Державною службою якості освіти передбачається вивчення системи оцінювання навчальних досягнень учнів у кожній школі.

ПРОГАЛИНИ

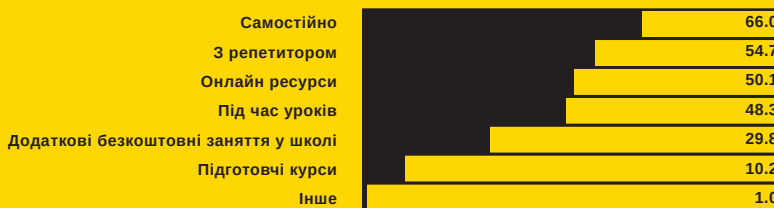
- МОН реалізує політику розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання, проте у політиці регулювання внутрішнього шкільного оцінювання учнів нові кроки відсутні
- Чинні критерії оцінювання здебільшого орієнтують не на компетентності, а на відтворення інформації.

ПРОБЛЕМА

Українські вчителі часто надають платні приватні додаткові заняття для своїх учнів. Така практика не є забороненою чи регульованою, а тому створює небажані стимули для порушень.

СПОСОБИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО СЕРЕД ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ У 2017 РОЦІ*. ЧАСТКА, %

* Під час опитування респондентам було запропоновано обрати з декількох варіантів

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Відсутність норм для запобігання конфлікту інтересів у приватному репетиторстві
- Недовіра батьків до якості викладання в класі
- Обмежена допомога школи учням, що потребують покращення навчальних результатів
- Поширені переконання про невідповідність змісту тестів ЗНО та шкільної програми, неможливість успішного складання ЗНО без додаткових занять
- Фінансові стимули для вчителів у приватному репетиторстві.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Розширення поняття конфлікту інтересів для освітян
- Заборона проведення приватних додаткових занять зі своїми учнями
- Законодавче визначення поняття приватного репетиторства та зобов'язань репетиторів
- Зміцнення впевненості в здатності учнів складати ЗНО в режимі звичайного шкільного навчання
- Забезпечення відповідності ЗНО змістові шкільної програми та інформування про це громадськості
- Підтримка умов роботи вчителів та оцінювання потреби в регулюванні оплати їх праці.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Необ'єктивне оцінювання визначено як порушення академічної доброчесності в новій редакції Закону України «Про освіту»
- ▶ На сайті УЦОЯО доступна вся необхідна інформація щодо змісту ЗНО, а також база завдань тестів за попередні роки
- ▶ Відбувся запуск низки онлайн-курсів для самостійної підготовки до ЗНО (EdEra, Besmart, Prometheus)
- ▶ Закон України «Про освіту» створює нові можливості для участі батьків у громадському самоврядуванні шкіл, комунікації між родинами учнів та школами
- ▶ Заплановано поступове підвищення рівня оплати праці та створення системи мотивації вчителів.

ПРОГАЛИНИ

- В освітньому законодавстві не визначено поняття «репетитор» та зобов'язання репетиторів
- Положення про конфлікт інтересів не застосовується для освітян.

ПРОБЛЕМА

Конкурс шкільних підручників та процедура закупівлі підручників містить багато ризиків для доброчесності, зокрема, порушення принципу конфіденційності при експертизі, обмеженість процедур вибору підручників.

АПЕЛЯЦІЇ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСУ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ 1, 5 ТА 10 КЛАСІВ, 2018 РІК

КЛАС:	I	V	X
К-сть поданих на конкурс підручників	103	24	186
З них тих, на які подано апеляцію	19	2	28
Апеляцію відхилено	3	1	18
Апеляцію задоволено	16	1	10

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Відсутність положень про конфіденційність та конфлікт інтересів у процедурах відбору підручників
- Відбір підручників є додатковим неоплачуваним робочим навантаженням для вчителів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Забезпечення конфіденційності інформації про експертів
- Запровадження політики декларування конфлікту інтересів під час експертизи
- Надання рекомендацій вчителям щодо відбору підручників
- Відведення вчителям спеціального часу для огляду підручників
- Забезпечення реалістичного навантаження на вчителів під час вибору підручників.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Експерти, що здійснюють експертизу підручників, мають підписувати зобов'язання про доброчесність.

ПРОГАЛИНИ

- Не забезпечено конфіденційності інформації про експертів
- Потребує посилення політика декларування конфлікту інтересів під час експертизи
- Не було надано рекомендацій для педагогів щодо дотримання вимог доброчесності в процесі відбору підручників
- Необхідне вдосконалення процедури проведення конкурсу підручників: слід передбачити більше часу на підготовку підручника автором, проведення якісної експертизи та забезпечити реалістичне навантаження на вчителів під час вибору підручників.

ПРОБЛЕМА

Правила і процедури прийому до закладів вищої освіти на певні спеціальності і програми включають суб'єктивні складові прийняття рішень, що створює ризики для чесного доступу до вищої освіти.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Проведення вступних іспитів університетами на спеціальності, які вимагають певних здібностей і талантів (наприклад, спорт, мистецтво, архітектура)
- Додаткові бали при вступі на бакалаврат за досягнення в спорті, на олімпіадах МАН
- Скасування конкурсного принципу вступу до закладів вищої освіти для окремих категорій абітурієнтів
- Використання середнього бала шкільного атестата як складової конкурсного бала абітурієнта
- Отримання права на привілейовані умови вступу шляхом підробки документів
- Непрозорий вступ на магістратуру після бакалаврату, необ'єктивні вступні іспити, що проводяться університетами
- Корумпований розподіл місць у студентських гуртожитках
- Корумпований розподіл студентів медичних спеціальностей на престижні спеціалізації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Розробити ефективну систему забезпечення якості вищої освіти
- Запровадити уніфіковане тестування для прийому в магістратуру
- Скоротити кількість місць державного замовлення в магістратурі як відсоток від місць державного замовлення в бакалавраті
- Запровадити єдині для всіх закладів вищої освіти правила розподілу місць у гуртожитках.

ЗДОБУТКИ

- ▶ Запровадження зовнішнього іспиту з іноземної мови для вступу до магістратури з низки спеціальностей
- ▶ Запровадження фахового вступного іспиту у формі ЗНО для вступників до магістратури на правничі спеціальності
- ▶ Скорочення місць державного замовлення в магістратурі

СПІВВІДНОШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ПРИЙОМУ В МАГІСТРАТУРУ ДО ВИПУСКУ З БАКАЛАВРАТУ ЗА ДЕРЖАВНИМ ЗАМОВЛЕННЯМ

РІК	ЧАСТКА, %
2014	83
2015	77
2016	90
2017	59
2018	60

- ▶ Запровадження «широкого конкурсу» для вступу до бакалаврату: місця державного замовлення одержують ті заклади, куди подали заяви абітурієнти з вищими балами ЗНО
- ▶ Поступове запровадження ЗНО для вступу на основі диплома молодшого спеціаліста
- ▶ Творчі конкурси для вступу до ЗВО перенесено в часі так, щоб абітурієнти спочатку проходили творчий конкурс, і лише після цього подавали документи на вступ до закладу вищої освіти.

ПРОГАЛИНИ

- Не було запропоновано рамкових вимог для розподілу місць у гуртожитках закладами вищої освіти
- Не запроваджено вимоги для університетів публікувати інформацію про системи розподілу місць у гуртожитках.

ПРОБЛЕМА

Студенти при виконанні письмових навчальних робіт часто вдаються до таких порушень академічної доброчесності, як списування, плагіат, придбання робіт, виконаних на замовлення. 76% студентів залучені до нечесних колективних практик при складанні іспитів, 47% — послуговуються шпаргалками, більше 90% — вчиняє плагіат у тій чи іншій формі.¹ Плагіат зустрічається в дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) наук: близько «50% дисертацій не відповідають мінімальним стандартам академічної якості, містять плагіат, або ж і те, й інше».

ПРИПУСТИМІСТЬ ВИДІВ АКАДЕМІЧНОЇ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ, %

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Прогалини в законодавстві, яке станом на 2015 р. містило вимоги щодо недопущення академічного плагіату в дисертаціях, але жодним чином не врегульовувало питання недоброчесних дій студентів
- Недостатня спроможність університетів виконувати передбачені законодавством вимоги щодо академічної доброчесності
- Обмежений доступ до фінансових та ІТ-ресурсів, необхідних для використання програмного забезпечення для виявлення плагіату
- Відсутність чітких етичних норм, зафіксованих в етичному кодексі університету
- Вразливість процедур оцінювання успішності студентів до недоброчесних практик.

¹ Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Виявлення потенційного плагіату та інших форм списування має стати невід'ємним елементом оцінювання студентських робіт
- Розробити інструменти з просування принципів доброчесності (веб-ресурси, плакати, навчальні матеріали, відео тощо) для використання в університетах
- МОН має створити бази даних компаній, що продають курсові та дипломні роботи
- Покращити правила щодо академічної недоброчесності та списування
- Вимагати від закладів вищої освіти створення, прийняття і просування кодексів етики.

ЗДОБУТКИ

- ▶ До нової редакції Закону України «Про освіту» включена стаття 42 «Академічна доброчесність», яка визначає сутність та складові академічної доброчесності, види її порушень, види академічної відповідальності
- ▶ Розмежовано поняття «плагіат», що визначається законодавством про авторське право та суміжні права, та поняття «академічний плагіат»
- ▶ МОН підготувало низку рекомендацій для університетів щодо дотримання академічної доброчесності, виявлення плагіату
- ▶ МОН уклав меморандуми із двома комерційними компаніями про те, що заклади вищої освіти можуть безкоштовно перевіряти тексти дисертацій на ознаки плагіату у відповідних електронних системах цих компаній
- ▶ Створено низку інструментів із просування принципів доброчесності завдяки Проекту сприяння розвитку академічної доброчесності в Україні (SAIUP), проекту «Сприяння реформам у вищій освіті України з погляду розвитку академічної доброчесності».

ПРОГАЛИНИ

- На практиці застосування норм щодо виявлення плагіату та списування в студентських роботах у більшості університетів є несистематичним
- Не створено базу даних компаній, що продають курсові та дипломні роботи.

9 НЕНАЛЕЖНЕ ВИЗНАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМА

1. Завищене оцінювання навчальних досягнень студента чи умисне невизнання навчальних досягнень здібного студента в очікуванні на особисту вигоду
2. «Побори» аспірантів у вигляді грошей; виконання роботи замість викладача; включення викладача до співавторів публікацій аспіранта без належного внеску цього викладача в дослідження
3. Свідоме ігнорування викладачами фальшивого авторства письмових робіт студентів.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТВОРЮЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОРУШЕННЯ

- Відсутність адекватних, чітких критеріїв оцінювання знань і навчальних досягнень студентів
- Неадекватні/відсутні процедури оскарження студентами несправедливої оцінки
- Результати оцінювання можуть мати фінансові наслідки для студентів (надання/ненадання стипендії, переведення з «бюджету» на «контракт» або навпаки), можуть призвести до відрахування
- Відсутність системи документування та моніторингу відвідування навчальних занять в університетах
- Мотивація «усі це роблять» (культура корупції).

РЕКОМЕНДАЦІЇ, НАДАНІ У ЗВІТІ ОЕСР

- Оприлюднення університетами критеріїв оцінювання студентів
- Моніторинг скарг студентів зовнішньою установою, такою як уповноважений із прав людини
- Змінити норми, які тісно пов'язують фінансування університетів із кількістю студентів
- Скасувати прив'язку отримання академічної стипендії до оцінок за підсумками семестрового контролю результатів навчання студентів
- Анулювати норми, що визначають бажані статистичні параметри розподілу оцінок студентів
- Підвищити оплату праці викладачів державних університетів.

ЗДОБУТКИ

- ▶ У новій редакції Закону України «Про освіту» необ'єктивне оцінювання визначено як форма академічної недоброчесності
- ▶ Внесено зміни до політики призначення стипендій: зменшено кількість отримувачів академічних стипендій, законодавчо визначено, що розподіл академічних стипендій відбувається відповідно до успіхів протягом навчання
- ▶ Оплата праці викладачів державних університетів підвищено на 20%.

ПРОГАЛИНИ

- Інформація про критерії оцінювання може не розміщуватися на офіційних сайтах університетів
- Найчастіше пояснення студентам оцінок залежить від ставлення викладача, але не є частиною офіційно затверджених процедур
- Заклади вищої освіти часто не мають процедур апеляції щодо оцінок
- Не було скасовано прив'язку отримання академічної стипендії до оцінок за підсумками семестрового контролю результатів навчання студентів
- Не було анульовано норми, що визначають бажані статистичні параметри розподілу оцінок студентів.

- + Розроблення МОН рамоквих рекомендацій для ефективної і прозорої роботи електронної системи запису до дитсадків
- + МОН варто сприяти забезпеченню фінансової автономії закладів середньої освіти, у тому числі організації навчання для керівників дитсадків і шкіл із питань управління бюджетом закладу
- + Інформування батьків про можливі законні способи «допомогти» закладу освіти
- + Планування розвитку освітньої інфраструктури місцевими органами влади
- + Рекомендації до оцінювання навчальних досягнень учнів мають періодично оновлюватися МОН та передбачати розширення застосування компетентнісного підходу
- + Скасувати норму про відрахування з закладу освіти студентів рівня молодшого спеціаліста, які одночасно здобувають повну загальну середню освіту й отримали 1–3 бали за результатами державної підсумкової атестації у формі ЗНО хоча б з одного навчального предмета
- + Включити до освітнього законодавства поняття «репетитор», права та відповідальність репетиторів
- + Додати положення про конфлікт інтересів в освіті до освітнього законодавства
- + Зменшувати кількість обов'язкових предметів у старшій школі
- + У процедурі конкурсу шкільних підручників:
  - Створити реєстр експертів з автоматизованим розподілом фахівців
  - Забезпечити конфіденційність інформації про експертів та посилити політику запобігання конфлікту інтересів
  - Встановити прозорі та ринкові норми оплати праці експертів
  - Запровадити виявлення плагіату в підручниках
  - Забезпечити відкритість інформації про результати вибору підручників на всіх рівнях
  - Розробити рекомендації для педагогів щодо дотримання вимог доброчесності в процесі відбору підручників
  - Надати більше часу для ознайомлення вчителів із підручниками для більш усвідомленого вибору, включити ознайомлення вчителів із підручниками до посадових обов'язків.

